

РИМСКО НАСЕЉЕ PRAESIDIUM POMPEI - РИМЉАНИ У АЛЕКСИНАЧКОЈ КОТЛИНИ

Алексиначка котлина лежи у северном делу јужног Поморавља. Омеђују је Послонске планине и планина Буковик, на северу, Бованска клисура и обронци планине Озрен, на истоку, према западу је, по рељефним карактеристикама, комплексно ниско побрђе, Мојсиња, превоја Кревет и Ђуниских висова, који заједно са висовима у залеђу Житковца и побрђем Малог Јастрепца, чине прави мали планински ланац, док се према југу Алексиначка долина спаја са Нишком котлином.

Присуство Римљана у Поморављу траје од друге половине II века пре Христа, времена римских експедиција према територијама северно од провинције Македоније. Развој историјских догађаја принудиће римске легије да I век пре Христа посвете настојању да учврсте своје војно присуство у унутрашњости Балканског полуострва и на Дунаву, у чему је и Поморавље играло велику улогу.¹ Међу осталима, на путу римским легијама у Поморављу, па и Алексиначкој котлини, нашли су се и келтски Скордисци. (Сл. 1)

О значају Алексиначке котлине у предримско време, посебно њеног средишњег дела у атарима села Рутевац и Ђићина, говори праисторијски локалитет “Школска градина”. Реч је о праисторијској некрополи спаљених покојника из бронзаног доба у селу Рутевац, истраживаној 1957. године.² Такође приликом ископа за телефонски кабл кроз село Рутевац, у пролеће 2006. године, на видело су изашли одломци керамике коју датујемо у старије гвоздено доба, а са истог локалитета потиче и случајан налаз келтског кратког мача, данас у Народном музеју у Нишу, типичног за период II-I века пре Христа, пронађеног педесетих година XX века.³ Како је ова мања археолошка интервенција на “Школској градини” из 1957. године до сада једино археолошко ископавање у атарима села Рутевац и Ђићина, за археолошко познавање самог локалитета највише сазнања нам даје збирка Саше Ристића, колекционара из села Рутевац. Ристић је захваљујући чињеници што живи у окружењу

¹ M. Mirković, The Iron gates (Đerdap) and Roman policy on the Moesian limes ad 33-117, The Roman limes on the Middle and Lower Danube, Beograd 1996, 29-29

² J. Тодоровић, А. Симић, *Праисторијска некропола у селу Рутевац код Алексинца*, Старице, Нова Серија, књига IX-X, Београд 1958-1959, 267-271

³ *Истио*, сл. 2, 267

Сл. 1 Карта - "Зиндана" (бр. 3), са означеним местима налаза каснолатенске керамике (бр. 1), и локалитета "Школска градина" (бр. 2).

Fig. 1 Map of "Zindan" (no. 3), with marked spots of the finds of late Latin pottery (no. 1), and of the site "Školska gradina" (no. 2)

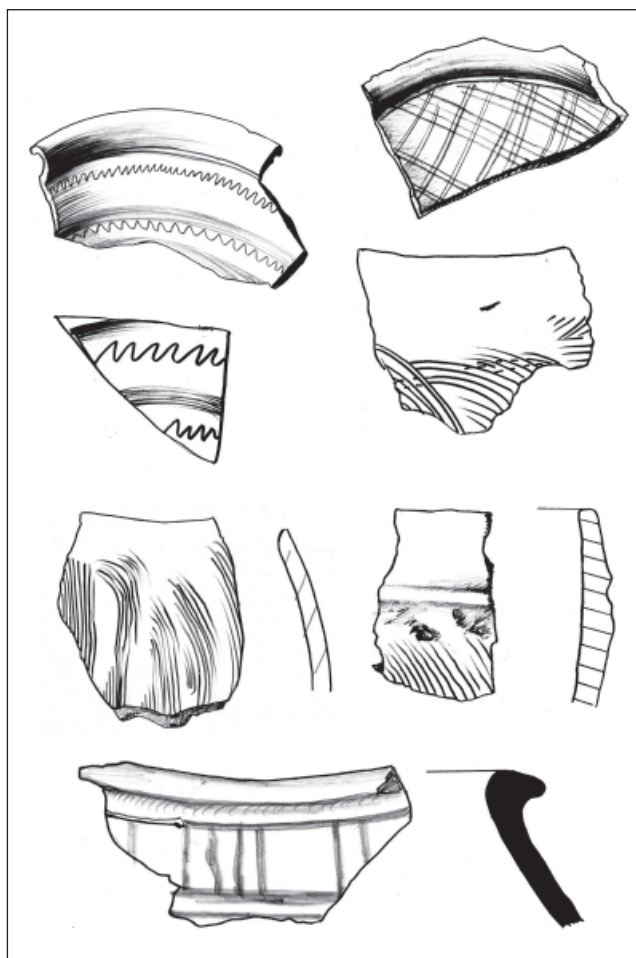
вишеслојних археолошких налазишта, у својих тридесетак година занимања за археолошке остатке свога села и краја, сакупио за овај део Србије јединствену археолошку приватну збирку, која у ствари заузима централно место ове археолошке расправе.

Тако је Саша Ристић заслужан што је сачувана керамика старијег гвозденог доба пронађена приликом ископа канала за полагање телефонског кабла у селу Рутевац, али што је још важније он је сачувао и занимљив случајан налаз каснолатенске керамике. Наиме, на имању Н. Вречића, у селу Рутевац, готово на самој траси старог "Цариградског друма", односно уз стари друм Алексинац - Ражањ, на тачно 2 км од самог средишта римског насеља Praesidium Rompe, приликом копања одводног канала, пронађена је отпадна јама са класичним каснолатенским материјалом. Знајући за интерес свога сумештанина Ристића, власник имања Вречић је позвао Сашу који је прикупио избачену керамику. Према речима самог Ристића јама није садржавала само керамику већ и животињске кости и црну земљу пуну гаражи, на основу

чега и опредељујемо овај налаз као отпадну јаму. Јама је садржавала типичне одломке каснолатенске керамике, углавном делове здела, fine фактуре, понекад са унутрашње стране суда украшене глачаним валовницама или шрафираним пољима, али и керамику украшену сликањем на површини суда. Том приликом нађена је и каснолатенска керамика, грубе фактуре, украшена чешљастим или метличастим украсима преко целе површине суда, а пронађени су и одломци већих судова-питоса (Сл. 2). Међу пронађеном керамиком најзанимљивији је одломак мање шољице сачуван само у доњем делу, украшен рељефним тракама, које се зракасто шире од дна према претпотављеном ободу шољице и украсом у виду рељефног крстића на самом дну посуднице. Шољу приписујемо хеленистичком периоду, односно тзв. “пергамонској” керамици коју датујемо у време 150-50. године пре Христа (Сл. 3, бр. 1 и 1а).⁴

На основу чињенице да је реч о отпадној јами неког насеља или домаћинства, на левој обали Мозговачке реке, констатујемо да је овде реч о остацима

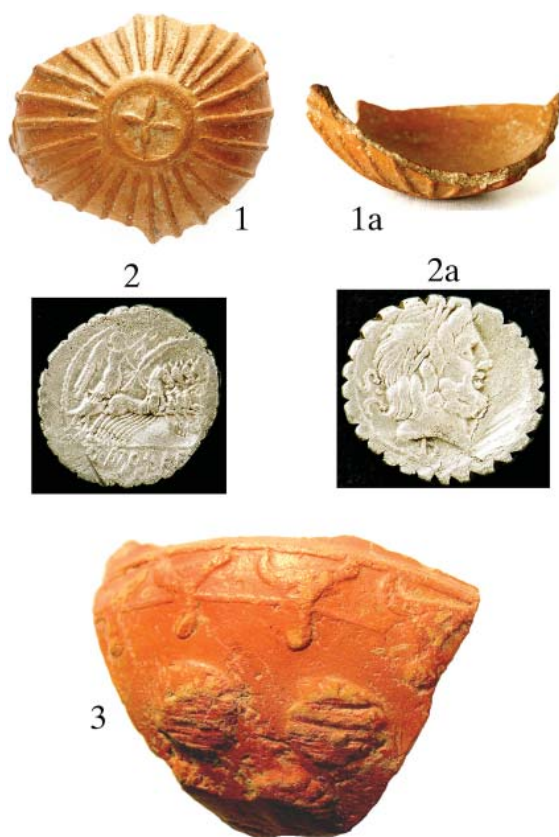
келтског насеља. Такође овај налаз на самом старом Цариградском друмом, уз данашњи пут Делиград-Алексинач, несумњиво говори о континуитету овог путног правца. Захваљујући недовољној истражености, односно потпуној неистражености, не можемо да говоримо о типу келтског насеља. Међутим с обзиром на време у којем је оно живело морамо помислити да се овде налазио келтски опидум смештен у моравској равници, уз десну обалу Мозговачке реке, на правцу магистралне моравске комуникације. Само место налаза от-

Сл. 2. Керамика из каснолатенског периода, пронађена у јами, у селу Рутевац.

Fig. 2. Pottery from the late Latin period, found in the excavation in the village of Rutevac

⁴ Љ. Поповић, *Хеленистички рељефни пехари из грчке збирке Народног музеја*, Зборник Народног музеја, XII-1, Београд 1986, 106

Сл. 3. Шоља израђена у стилу “пергамонске” керамике, републикански денар и одломак тера сигилате, пронађени на подручју села Рутевац и Ћићина - Praesidium Pompei.

Fig. 3. A mug manufactured in the style of “Pergamon” art pottery, a republican denarius and a fragment of terra sigillata, found in the area of Rutevac and Čićina villages - Praesidium Pompei

падне јаме из каснолатенског периода је уз леву обалу Мозговачке реке, баш код данашњег моста преко речице, где је речна обала на нешто вишој коти од околног терена. Може се конкретно рећи да је место налаза северна ивица већег вишеслојног локалитета у који улази и поменута бронзано добна некропола “Школска градина” (Сл. 1).

Овај скупни налаз керамике уводи нас у античку фазу живота насеља у долини, Јужне Мораве, а налази материјалне културе у Алексиначкој котлини и околини из тог времена, јасно нам говоре о присуству Келта на овом подручју. Осврнемо ли се кратко на добро познате историјске околности и историјске изворе установити ћемо да Келти из свог матичног подручја у Подунављу још од III века пре Христа продиру у Македонију и Грчку. Они за правац продирања углавном користе трачку

равницу. Међутим, када је 148. године пре Христа основана провинција Македонија, основни интерес римске државе био је да спречи нападе на своју нову провинцију са севера. Након продора Скордиска у Македонију 119. године пре Христа, када су они потукли претора Секста Помпеја, који је том приликом изгубио живот, римска држава је била принуђена да предузме низ правих ратова против Скордиска. Тако са Скордисцима ратује Гај Порције Катон 114. године, Марко Ливије Друз 112. године, Марко Минуције Руф 109. године пре Христа. Последице ратовања римског легата Тит Дидија 104-101. године пре Христа било је запоседање трачког територија и Скордисци су следеће нападе

на Македонију могли вршити само крећући се долином Јужне Мораве и вардарским правцем.⁵ Судаћи према новијим резултатима археолошких истраживања Скордисци су током II века и у I веку пре Христа чврсто држали Поморавље. На висовима изнад речних долина Скордисци су држали домородачка утврђења, као она на Јухору⁶ и на Јастрепцу,⁷ али и на најповољнијим местима у долинама. Метални налази пронађени на локацији утврђења “Чукар” у селу Бољевац, типични су предмети које везујемо за време келтског присуства у Поморављу: мамузе, коњаничка опрема, трозуби жарачи, дршке котлића, више ножева, копља и стрелице. Што се елемената за датовање тиче међу пронађеним гвозденим предметима на Јастрепцу издвајамо и делимично очувану гвоздену фибулу карактеристичну за крај латенског периода, односно последње деценије I века пре Христа и почетак I века Христове ере, као и делимично очувану копчу типа Ламинци. Треба истаћи и налаз делимично очуваног бронзаног симпулума. Да би прича, што се тиче датовања пронађених предмета, била комплетна на истом простору нађен је и један републикански денар датован у 101. годину пре Христа.⁸

Нестанак Скордиска са територија јужно од Дунава, Апијан доводи у везу са походом Луција Сципиона (Lucius Cornelius Scipio Aziagenus) који је 80-их година водио рат против Скордиска. Последица рата била је забрана Скордисцима да прелазе Дунав. Међутим они се нису држали те забране што доказују и налази распрострањени на широкој територији дуж Поморавља: на Великом Ветрену на Јухору, “Бедему” у Маскарама, Рутевцу у Алексиначкој котлини, у “Лазаревом граду” у Крушевцу, на “Чукару” у Бољевцу на Јастрепцу, и коначно на великом локалитету “Кале” у Кршевици код Лесковца. Да ли су носиоци културе млађег гвозденог доба са ових локалитета ти Келти Скордисци које је, када је негде 56. до 50. године пре Христа прешавши Дунав, поразио дакијски владар Боиребиста.⁹ Велики покрети римских трупа, који су делимично умирили балкански север, уследиле су након што је на место проконзула Македоније 30. године пре Христа дошао Крас. Међутим, 16. године пре Христа Скордисци заједно са Дентелатима упадају у Македонију. Скордисци се код римских историчара помињу и у догађајима везаним за ретско-ниричко и делматско-ранонско ратовање каснијег римског цара Тиберија негде око 15. године пре Христа.¹⁰ Такође Тиберије као римски легат у рату 11. или 10. године пре Христа још једном слама моћ Скордиска.

⁵ F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Sarajevo 1969, 225-234; A. Jovanović, *A contribution to research of the rapport between the Scordisci and the Dardanians in the end of the second and the beginning of the first century b c*, *Balkanica*, XXVI, Beograd 1995, 143-152

⁶ М. Стојић, *Велики Ветрен*, Београд 2003.

⁷ Д. Рашковић, М. Трифуновић, *Касноантичка и рановизантијска археолошка налазишта Јастрепца-прилози планирању заштите природног добра*, *Заштита природе*, 55, 1-2, Београд 2004, 69-82, Д. Рашковић, *Стање истражености рановизантијских утврђења на северозападу области Наса*, Ниш и Византија, Зборник радова, III, Ниш 2005, 183-194

⁸ М. Стојић, Г. Чађеновић, *Крушевац*, Археолошка грађа Србије, Београд 2006, 270-275

⁹ F. Papazoglu, *nav. delo*, 255-261

¹⁰ Н. Вулић, *Октавијанов илирски рат и изгнање Скордиска из Горње Мезије*, Глас Српске краљевске академије LXXII, други разред, 44, Београд 1907, 31

Остатке римског присуства у Поморављу током I века пре Христа, сведочи и римски републикански новац. На подручју села Рутевац и Ђићина пронађена су три комада новца из периода римске републике. Реч је о ковању D. Iuniusa Silanusa из 91. године пре Христа (Сл. 3, Т-2, бр. 2 и 2а),¹¹ Q. Antonius Balbusa из 83-82. године пре Христа (Сл. 4, бр. 1 и 1а),¹² и Марка Антонија из 32-31. године пре Христа (Сл. 4, бр. 2 и 2а).¹³

Један од важнијих успешних војних подухвата римске државе у Подунављу за време Аугустове владавине је био и тријумфални поход Корнелија Лентула. Тај римски легат одбацио је непријатеље далеко од леве обале Дунава. Лентул је тада, између осталих својих војних активности, подигао и више утврђења пресиђија. Можда су, између осталих, нека и од тих пресиђија били смештени у Поморављу. Наиме насеља смештена на моравском друму нису била само пуке путне станице већ и раскрснице друмова који су се на магистрални правац спуштали упоредничким працама исток-запад. Уз то Алексиначка котлина, која се налази на размеђи два металоγενетска подручја Копаоника и источне Србије, морала је имати изузетан привредни значај као житница не само за војску на лимесе већ и суседне рудничке области. Управо на таквим позицијама морамо тражити најважније стратешке ослоње римске офанзивне политике у Подунављу. Приликом одређивања времена Лентулусова похода приклонити ћемо се мишљењима да је то било 10 - 11. године Христове ере,¹⁴ односно једно извесно време након завршетка делматско-панонског устанка, на самом крају Аугустове владавине.¹⁵ Користећи се А. Премерштајном чак можемо претпоставити да је само име насељу дао намесник провинције Македоније Секст Помпеј, посетилац црноморског изгнаника, римског песника Овидија, имењак оног претора Секста Помпеја намесника провинције Македоније, који је погинуо у борбама са Келтима 119. године пре Христа.¹⁶ Независно о податку о подизању пресиђијума везаних за Лентулусов поход, морамо знати да војска на лимесу није могла бити одсечена од залеђа и морала је имати стална места за прикупљање хране, и пунктове за прихват војске. Да би одржала сигурност своје огромне војне машинерије на мезијском лимесу, римска војска је морала имати исту такву логистичку подршку на свим нивоима у дубини територија. Мезијски лимес је почео да се формира негде на самом крају I века пре Христа.¹⁷ Његов значај и дубина логистичке подршке, видљива је током Домицијановог офанзивног ратовања, када се логистички центар за акције на лимесу налази

¹¹ Б. Борић-Брешковић, П. Поповић, *Новац Римске републике*, Београд 2006, бр. 675-695, 176-178

¹² *Исцо*, бр. 908-926, 203-205

¹³ *Исцо*, бр. 1636, 309

¹⁴ А. Mocsy, *Pannonia and Upper Moesia*, Boston-London 1974, 34-35

¹⁵ R. Syme, *Lentulus and origin of Moesia, Danubian papers*, Bucharest 1971, 40-60; Isti, *The Early History of Moesia, The Provincial at Rome and Rome and Balkans 80 BC-AD 14*, Exeter, 1999, 193-217

¹⁶ А. v. Premerstin, *Die Anfänge der Provinz Moesien*, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes, I, Wien 1900, 193

¹⁷ M. Š. Kos, *The military role of Macedonia from the civil wars to the establishment of the Moesian limes*, Akten des XI Internationalen Limeskongresses, Szekesfehervar-Budapest 1975, 289

Сл. 4 Републикански новац пронађен на подручју села Рутевац и Ћићина - Praesidium Pompei

Fig. 4 Republican coins found in the districts of Rutevac and Ćićina villages - Praesidium Pompei

чак у Скупима.¹⁸ Алексиначка котлина је подручје надамак Подунавља и дунавског лимеса, који је захваљујући облику дунавског тока лепезаст у односу на римска насеља у централном Поморављу. Тако је Praesidium Pompei готово на приближно истој удаљености од, Костолца, Голупца, Милановца, Текије, Кладова, Брзе Паланке, Прахова, Видина, Арчара. Римски урбани центри Поморавља, Naissus, Praesidium Pompei, Praesidium Dasmuni, Horreum

¹⁸ S. Dušanić, *The frontier and hinterland: the role of Scupi in Domitian's wars on the Danube. Roman limes on the Middle and Lower Danube*, Beograd 1996, 41-51

Margi, су раскрснице које прохватају комуникације управо на упоредничким правацима исток-запад, боље речено правац Подунавље-запад централног Балкана. У периодима када су, у Подунавље или дунавски лимес, била усмерена сва средства римске државе и средства варварских прекодунавских суседа, српско Подунавље и српско Поморавље морали су имати стратешко - логистичку зависност.

Praesidium Pompei је свакако само једно од тих централних насеља, “раскршћа”, на моравском друму, али треба истаћи да је на релативно малом простору окружја Алексиначке котлине обиље сировина. У Поморављу је обиље жита, а на Копаонику обилна лежишта гвоздене руде. Све се логично сливало на магистрални друм, у централно место овог краја, Praesidium Pompei. Тамо где је била најинтензивнија пољопривреда у околини Praesidium Pompei, односно где су бие рустичне виле и насеља типа пагус или викус говоре појединачни, углавном случајни налази, али и проспекција терена. Тако нам се логично намеће да су насељени били нешто виши делови Алексиначке равнице, околно самог централног насеља по ивичним деловима котлине. У северном делу котлине под валовитим набраним обронцима Буковика, на ширем потесу локалитета Друговац-Црнокалачка бара, набрајамо налазе као што су: Митрина икона, остава новца, фибуле, појединачни налази новца IV века. Већ је у литератури више пута поменуто како се успело одгонетнути тачно место налаза рељефа Митрине иконе.¹⁹ Реч је управо о локалитету Друговац источно до села Рујиште. Према анализи Р. Шалабалић само име дедиканта упућује нас да је у питању Трачанин, а на основу облика неких слова, споменик је подигнут крајем I или у првој половини II века.²⁰ Када је реч о ширем потесу локалитета Друговац - Црнокалачка бара, током кампање ископавања, на југоисточном крају овог пространог налазишта на видело је изашла остава римског сребрног новца.²¹ Сачуван је 81 примерак новца од доба Нерона до Александра Севера.²² Погодни природни услови за формирање насеља на Друговцу, односно код Црнокалачке баре, су јасни: положај на северној ивици плодне Алексиначке котлине, у подножју планине Буковик (893 м), у окружењу извора и речица које спуштају са Буковика и Озрена, у близини Јужне Мораве. Поред Друговца да поменемо и налазиште “Качаница” код Ражња, где убицирамо римско насеље Mutatio Sametas, а где је пронађена позната касноантичка некропола.

Друга групација античких налаза околине Пресидијум Помпеји је у југозападном делу котлине, дуж супротне, леве обале Јужне Мораве. Пратећи до сада позната археолошка налазишта, у долини средњовековне жупе Загрлата, коју затвара лева обала Јужне Мораве, и побрђе брдског дела Житковачког атара, до Малог Јастрепца на југу, у богатству археолошких налазишта преваладају она античке матријалне културе. Литература помиње налазе из села

¹⁹ Д. Рашковић, *Рановизантијски археолошки локалитети и комуникације у ширем крушевачком окружју*, Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 2000, 58

²⁰ Љ. Зотовић-Жунковић, Р. Шалабалић, *Нов споменик Мишириног кулћа*, Старинар, 9-10, Београд 1958-1959, 209

²¹ Н. Тасић-Е. Томић, *Црнокалачка бара насеље сарчевачке и винчанске културе*, Београд 1969.

²² Д. Рашковић, *Остава римских денара са локалитета Црнокалачка бара*, Нумизматичар, 18/19, 1996, 53-68

Кормана, Прфиловице, Житковца, Нозрине, Лужана, Тешице.²³ Такође и у овом делу Алексиначког краја, у селу Честа, пронађена је остава римског сребрног новца. Остава је садржавала 337 комада са ковањима од римске републике и ковања Марка Антонија до Луција Вера.²⁴ Код Моравца истражено је и налазиште локалитета средњовековне некрополе.²⁵

Захваљујући стратешком смештају на траси античког магистралног друма Алексиначко Поморавље је присутно у касноантичким путним мапама: Табула Пеутенгериана с краја III или почетка IV века, итинераријум Антонини Аугусти, с почетка IV века, затим итинерариум Хиеросалумитанум, из 333. године. Сви ови итинерери помињу римско насеље Praesidium или mansio Pompei.

Археолошка наука данас ово римско насеље, поуздано, на основу милијације и археолошких налаза на терену, смешта на локалитету “Зиндан” јужно код цркве св. Марија у атару села Ђићина у Алексиначкој котлини. Убикација Praesidium Pompei није представљала проблем и пионирима археолошке науке Ј. Драгашевићу, Ј. Мишковићу и Т. Ђорђевићу, који у својим извештајима с краја XIX века велику пажњу придају остацима Помпеја.

Драгашевић је још 1871. године обилазећи алексиначки крај забележио: “Расцпипујући се о развалинама доспиа ми жао бијаше, шпшо добих одговор, да нема. Један сељак рече ми, да пш код Нерића хана, где се Београдски пш за Алексинац, одваја за Бању, има у долини у њивама, где сељаци ваде неке шемеље да себи нешшо зидају. Ја полелпим шмамо и-на моју велику радостп видим да су шшо шемељи од римских кућа. Моја је радостп била праведна, јер је била двоспрука. Ја не само шшо сам нашао оно шшо сам шпражио, него сам нашао шо први пшп зидове некадашњег грађанског живошпа. Све развалине, које сам до сада шо Србији видео римске, бијаху остпаци од војничких спшанова, као сведоци освајања и шојармљења; овде први пшп видех мирни апшриум и шприклинпум римских грађана”.²⁶

Цитираћемо и Тихомира Ђорђевића:

“То је место у пољу испод села Рутевац, на друму из Делиграда за Алексинац. Сад се зове од мештана Зиндан. На том месту има остатака од старих зидова, а и земљом покривених темеља који се добро распознају. Сељаци су одатле раскопали силан камен и употребили га за своју приватну потребу. Раскопаних зидова има дебелих читав метар. Остапи од рушевина, за које мислим да су темељи покривени земљом, простиру се, колико се може опазити, доста далеко. Један сељак из Рутевца, копајући нашао је један бунар необично лепо озидан. Сем овог налази се овуда по кадшго и ситног бакарног новца са римским натписом. Неки су наилазили у Зиндану на много места чункове,

²³ О распореду поменутих налазишта са литературом више у: Д. Рашковић, *Рановизантијски археолошки локалитети и комуникације у ширем крушевачком окружју*, Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 2000, карта 4, 59-61

²⁴ Д. Јанковић-Михалцић, *Остпаве римског новца у Народном музеју у Нишу*, Зборник Народного музеја у Нишу, 13-14, Ниш 2006, 49

²⁵ Д. Вучковић-Тодоровић, Ј. Тодоровић, *Ископавање пшмула у селу Моравцу код Алексинца*, Старинар, Нова Серија, књига IX-X, Београд 1958-1959, 187-293

²⁶ Ј. Драгашевић, *Археолошпско географска испраживања*, Гласник Српског ученог друштва, Београд, 1877, 34

који су воду спроводили. За неке од чункова причали су ми, да су врло узани. “Од Зиндана до села Бобовишта, преко кључа сеоскога, причају сељаци, да се познају остаци некакве старопутине, која се свршава на Морави. Остатке старопутине познају по томе, што плуг на неким местима у ширину од прилике два хвата преврће песак”.²⁷

Што се тиче друмских комуникација кроз Алексиначку котлину трагови античког магистралног друма, јасно се уочавају на готово 3 км дужине и могу се пратити од делиградске цркве, јужно до Мозговачке реке, док се од Мозговачке реке до Ћићине и Зиндана трагови друма повремено виде. Наиме, да будемо прецизнији, лево од савременог ауто-пута од Делиграда према Алексинцу, на 30 м удаљености, уочава се готово паралелно са старим асфалтним путем благо узвишење, попут греде високе 70 цм, која идеално прати исти правац. На самој површини уочава се велика количина шљунка у ширини 10-12 м. Мештани кажу да су овде изоравали и камене плоче. Да ли су то остаци сушструкције античког пута који је водио за Пресидијум Помпеји, тешко је са сигурношћу тврдити Испред Ћићине, код прелаза преко Мозговачке реке, пут се одваја ка Соко Бањи и Бовну. Пре самог локалитета “Зиндан”, односно Пресидијум Помпеја пут се лагано спуштао у нижи део котлине, и преко самог насеља одлазио на запад према Бобовишту и Јужној Морави, где је највероватније прелазио на леву обалу реке. Овај одвојак трасе магистралног друма јасно је уочио још Т. Ђорђевић, када су трагови морали бити много јаснији. На помисао о скретању магистралног римског друма - *via publica* - код *Praesidium Pompei*, на запад преко Јужне Мораве, тера нас и природна логика, јер прелазом код Бобовишта, на десној обали, у висини Прћиловице, на левој обали Јужне Мораве, па узводно левом обалом Јужне Мораве, магистрални римски друм, на правцу према Нишу, овим краком је избегавао сужење Јужне Мораве код Алексинца и ровите нестабилне обале код Бујмира. Дакле антички друм, заобилазио је сам Алексинац и код Бобовишта, па преко Јужне Мораве и атара села Прћиловице и Тешице, одлазио опет на Јужну Мораву, па прелазећи је код Суповца спуштао се у Ниш.

Током проспекције терена, и то у неколико наврата, у периоду 2004-2006. године уочавамо да налаз каснолатенске отпадне јаме, уз обалу Мозговачке реке, означава северни крај читавог локалитета и да се археолошки налази јављају у непрекинутом континуитету од 3 км равничарског, можемо рећи готово брисаног простора, кроз села Рутевац и Ћићина, до самог јужног краја атара села Ћићина. Ситни налази који се проналазе уз стари магистрални пут, од Рутевца до цркве св. Марија пред Зиданом, можда потичу из гробова некрополе чији су надгробни споменици на прелазу из XIX у XX век налажени на том истом потезу. Са овог дела локалитета потичу и налази римских републиканских денара, што може бити у вези са келтским насељем. Највише налаза ипак потиче с терена непосредно испод терасе на којој се налази црква св. Марија, односно на “Зиндану”, и где се данас налази низ кућа мештана Ћићине. Током обраде башти и окућница, али и током зидања сеоских кућа и помоћних зграда, непрестано из богатих археолошких слојева излази археолошки ма-

²⁷ Т. Ђорђевић, *Остатак једног римског насеља*, Наставник, књига пета, Београд 1894, 335-336

теријал, на кога власници парцела не обраћају никакву пажњу. Ту су пронађени и одломци монументалне бронзане скулптуре и две антропоморфне бронзане лампе, о којима ће напред бити реч.

Увидом у доступну литературу констатујемо једну нелогичну ситуацију да су по музејским депоима и другим установама чувања и заштите споменика културе бројнији налази са локалитета у окружју Пресидијума Помпеји него са самог централног насеља Алексиначке котлине. Међутим, почетак сакупљања археолошких споменика Пресидијума Помпеји сеже у почетак деведесетих година XIX века, када су код положаја “Зиндан“, на имању Ђорђе Митровић-Вречића из Рутевца, пронађена два општећена надгробна натписа, украшена рељефним оквиром винове лозе, оба сачувана само у доњем делу.²⁸ Нама најзанимљивији натпис пронађен је у исто време у недалеком Вукашиновцу на имању Младена А. Младеновића, како каже Т. Ђорђевић, око пола километра од самог “Зиндана”. То је надгробни натпис сличан претходно поменутом са рељефним оквиром у виду винове лозе, који гласи: D(is) M(anibus) / Aur(elius) Atti / anus mil(es) / co(hortis) Au(r)el(iae) / D(ardanorum)

У овом случају реч је дакле о припаднику прве или друге кохорте Аурелије Дарданаца чија је један детшман највероватније био смештен у утврђењу, Пресидију Помпеји. Нешто касније 1909. године код куће Васе Стојановића из Ђићине, код руина “Зиндан“, пронађен је један готово цео сачуван надгробни натпис и знатно општећена надгробна стела са натписом.²⁹ Опет код “Зиндана“ 1911. године пронађен је мањи одломак римског надгробног натписа.³⁰

У извештају 1910. године М. Васић о раду на терену општине Алексинац наводи још један изузетно занимљив налаз: “Ђићина налазишће римских сџарина, некропола са насељем. Овде је куљена једна гвоздена сџолица за склањање која је нађена у једном гробу”.³¹

Већ смо напоменули да се, према налазима надгробних натписа у селима Вукашиновац и Рутевац, некропола Пресидијум Помпеја протезала уз магистрални друм према северу, а на основу надгробног натписа пронађеног у суседном Вукашиновцу, овде је била стационирана римска коњаничка јединица 1. или 2. кохорта Аурелија Дарданаца. Међутим, ови налази који потичу из времена на прелазу из XIX и XX век, односно времена почетка српске археологије су готово једини познати налази са територија Пресидијум Помпеја.

²⁸ P. Petrović, *Inscriptions de la Mesie Superieur IV*, Beograd, 1976, 114-116, Први натпис је подигнут у поводу смрти четворогодишњег детета, а подигли су га Аурелијус Битус и Аурелија Кандида: v(i)x(it) an(nis) III (p)osi / tus es(t) Au(relius) Bitus / pat(er) et Aur(elia) Candi / da ma(ter) filio ca(rissimo) / et nepo(ti) et / sibi vii / p(osuerunt). Други натпис: us Bas / ssi frat(ri) b(ene) m(erenti) / h(ic) s(itus) e(st)

²⁹ P. Petrović, *нав. дело*, 114-116; Стела је сачувана само у горњем делу, димензија 85 x 82 x 24 cm У полукружној ниши, ослоњеној на два пиластра са страна, налази се приказ фамилије покојника, муж са кратком брадом и брковима и жена како се чини са марамом на глави, у средини приказ детета. Споменик је подигнут у поводу смрти осамнаестогодишњака П. Елијуса Виктора, а подижу га П. Елијус Јустин и Елија Клаудија: D(is) M(anibus) / P Ael(ius) Vic / tor vix(it) an(nis) / XVIII tit(ulum) p(osuerunt) / P Ael(ius) Ius / tinus et Ae / lia Claudi / a parent(es) / fil(io) pient(issimo) / et sibi Sit / ti(bi) t(erra) l(evis)

³⁰ На овом малом одломку натписа сачувана су тек два реда: .. Aurel. / ..gu..

³¹ М. М. Васић, *Извештај о раду Народног музеја у 1910. години*, Годишњак СКА, XXIV, Београд 1911, 275

Сл. 5 Антропоморфна бронзана лампа-“Зиндан”
- Praesidium Pompei

Fig. 5 Anthropomorphic bronze lamp - “Zindan”
- Praesidium Pompei

датовати лампе у облику људског лика, пронађене на локалитету Praesidium Pompei. Лампе у облику људског лика углавном се датују у I век Христове ере, а могу се наћи и у II веку.³³ Прва од фигуралних лампи коју помињемо израђена је попут идеализованих лица која можемо видети на римским парадним шлемовима-маскама, урађени у маниру хеленизма, које датујемо у I или II век Христове ере.³⁴ Дужина лампе 113 мм, ширина 57 мм (Сл. 5, бр. 1 и 1a).³⁵ Друга лампа је у облику седеће фигурине са огромним фалусом. Иако лампи недостаје глава, према аналогијама, претпостављамо да је реч о уобичајеној негроидној фигури.³⁶ Дужина лампе је 103 мм, ширина 38 мм (Сл. 6, бр. 1 и 1a).

Ипак као што је већ речено, захваљујући јединственој археолошкој приватној збирци Саше Ристића, која углавном потиче са налазишта “Зиндан” - Praesidium Pompei, можемо да кажемо нешто више о остацима материјалне и духовне културе у овом насељу. Сматрамо да је регистровање и публиковање оваквих збирки један од начина заштите али и допринос познавању археолошке проблематике одређеног подручја, а осим тога та збирка нам је једина информација о материјалној култури која се може пронаћи на овом налазишту.³²

Можемо казати да већ сами налази луксузних предмета, као што су две фигуралне лампе, говоре о значају ове путне станице и овог центра римске административне управе. Управо негде у време стабилизације римске власти у области лимеса, у периоду од Тиберија до Трајана, који је римске границе проширио далеко од Дунава, треба

³² Збирка Саше Ристића већ је кориштена приликом писања заједничког рада, М. Ђорђевић, Д. Рашковић, *Налазишта и налази римског периода на доњем току Јужне Мораве*, Саопштења, XXXV-2003/XXXVI-2004, Београд 2006, 29-60

³³ H. Menzel, *Die Römischen bronzen aus Deutschland*, III, Bonn 1986, 104.

³⁴ *Antički portret u Jugoslaviji*, Beograd 1987, kat. Br. 144, 196; J. Gerbsch, *Römische Paraderüstungen*, Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer, München 2000, 53-56, Paraderüstungen der frühen Keiserzeit, kat. 39-b, Paraderüstungen der mittleren Keiserzeit, kat. 44-b2

³⁵ Предмете из збирке Саше Ристића, снимом и обрадио фотограф Народнoг музеја Крушевац, Петар Ђеранић.

³⁶ *Antička bronza u Jugoslaviji*, Svetiljke (lucerne), Beograd 1969, kat. br 225, 133

Поред лампи, на значај насеља већ у раном царству, упућују нас и налази фибула из збирке Ристића. Налази римских фибула које одређујемо као дериват ауген фибула и фибуле блиске *Aucissa* фибулама, пронађене на самом “Зиндану”, указују да је ово насеље живело својим пуним животом и досегло завидан ниво, већ у II веку Христове ере.

Фибуле које дефинишемо као дериват *Aucissa* фибула према доступној литератури налазимо у области Ђердапа, али познати су и налази у Доњој Топоници и Гамзиграду.³⁷ Дакле, иако су центри производње овакве врсте фибула лоцирани у утврђења у области Ђердапа, видимо да овакве фибуле можемо очекивати и на налазиштима у Поморављу, односно да се везе Подунавља и Поморавља почињу читавати и преко налаза материјалне културе. Једна од фибула на глави је украшена са два насупрамно постављена кружна окаста удубљења (Сл. 8, бр. 2), док су на прелазу лука у стопу налазе украси који подсећају на змијске очи (Сл. 8, Т-7, бр. 1). Дужина фибуле је 86 мм, ширина главе 27 мм, ширина лука 9 мм, дужина стопе 33 мм (Сл. 7, бр. 1 и 1а). Друга фибула опредељена као дериват *Aucissa* фибуле, је савијена, дужина 73 мм, ширина лука 9 мм, дужина стопе 38 мм, ширина главе 24 мм. Ова фибула има на глави четири кружна окаста удубљења, и две траке украшене ситним урезима (Сл. 7, бр. 2). Лук фибуле украшен је витичастом траком (Сл. 8, бр.3). Овакве фибуле датују се у II или III век.³⁸

Слично можемо рећи и за налазе фибула, које су дериват ауген фибула, карактеристичних за I век, које током II века губе неке од својих елемената и изгледају управо као фибуле које су пронађене на локалитету Праесидиум Помпеи.³⁹ Оваква фибула пронађена је у археолошком слоју I до почетка II века, приликом археолошких ископавања Хајдучке воденице.⁴⁰ Једна ауген фибула из збирке Ристић је сачувана у целости, дужина 43 мм, ширина стопе 8

Сл. 6. Антропоморфна бронзана лампа - “Зиндан” - Praesidium Pompei

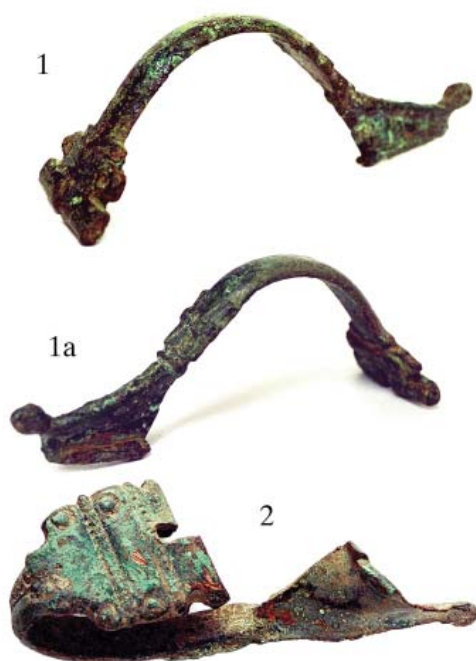
Fig. 6. Anthropomorphic bronze lamp - “Zindan” - Praesidium Pompei

³⁷ D. Grbić, *Fibulae as product of local workshops at Diana, Roman limes on the middle and lower Danube*, Beograd, 1996, 87-88; А. Јовановић, *Бор и околина у античком периоду*, Бор и околина у присторији, антици и средњем веку, Бор-Београд, 2004, 207.

³⁸ D. Војовић, *Rimske fibule Singidunuma*, Beograd 1983, 22-24

³⁹ R. Кошчевић, *Antičke fibule s područja Siska*, Zagreb 1980, 17-18

⁴⁰ А. Јовановић, *Хајдучка Воденица, касноантичко и рановизантијско утврђење*, Старинар XXIII-XXIV, 1982-1983, Београд 1984, 321

Сл. 7 Фибуле настале као дериват Aucissa фибула – “Зиндан” - Praesidium Pompei

Fig. 7 Fibulae created as a derivative of Aucissa fibula - “Zindan” - Praesidium Pompei

Сл. 8 Детаљи фибула са типичним украсима у форми змијских очију, витичасте траке и урезаних кружића - “Зиндан” - Praesidium Pompei

Fig. 8 Details of fibulae with typical ornaments in the form of snake eyes, curlicues and engraved circles - “Zindan” - Praesidium Pompei

мм (Сл. 9, бр. 1 и 1а). Друга фибула која би такође могла да се уврсти у дериват ауген фибуле је делимично очувана са луком, без стопе, сачувана у дужини од 36 мм, ширине лука 8 мм (Сл. 9, бр. 2).

Римско насеље Пресидијум Помпеји се током свог развоја, а сматрамо да је то период од I века, до средине V века, подигао на ниво важног прометног, војнополитичког и привредног центра. Остаци материјалне културе говоре о нивоу на коме је живело месно становништво. Налази, као што су украсне и стилус игле, оловно огледало, прстење, апликације, показују естетске потребе какве је у то време имао готово сваки римски грађанин без обзира где живео на простору римске империје.

У збирци Ристића налазе се и два прстена уобичајеног облика за II до IV века. Један је сачињен од бронзане траке која се постепено шири и формира главу прстена са улегнућем за уметак од стаклене пасте. Према класификацији И. Поповић, реч је о прстену типа II, који се датује у II-III век.⁴¹ Прстен је

⁴¹ И. Поповић, *Прстење*, Београд 1992, 10

Сл. 9 Фибуле које су проистекле из облика ауген фибула - "Зиндан" - Praesidium Pompei
 Fig. 9 Fibulae derived from the Augen fibula form - "Zindan" - Praesidium Pompei

Сл. 10 Игле, клин и удица - "Зиндан" - Praesidium Pompei
 Fig. 10 Needles, spike and hook - "Zindan" - Praesidium Pompei

промера 21 до 25 мм, ширине главе 13 мм (Сл. 11, бр. 1). Други прстен има на глави наставка у облику кључа, промера 21 мм, висине заједно са наставком 25 мм, датујемо га у III-IV век (Сл. 10, бр. 2).⁴²

Илустративни су примерци налаза предмета римског свакодневног живота у Пресидију Помпеји, у збирци Ристића, пронађених на "Зиндану". Помињемо стилус иглу, дужине 98 мм, ширине шпахтле 8 мм. Дршка овална при крају профилисана (Сл. 10, бр. 1). Такође и доста кородиралу стилус иглу, дужина 127 мм, ширина шпахтле 10 мм (Сл. 10, бр. 2). Атрактиван је налаз дела укоснице опточене златним лимом сачуване дужине 48 мм, промера 4,5 мм (Сл. 10, бр. 4). Добро очувано оловно огледало са целом дршком (Сл. 12, бр. 3 и 3а). Оквир је украшен схематизованим ситним апликацијама у виду птица, шкорпиона, зимија и са по две волуте сличне оцилима, леђима прислоњене једна уз другу. Дршка је са по две уске пластичне траке повезана са оквиром. Дужина 71 мм, ширина 34 мм. Огледало датујемо у II-IV век.⁴³

⁴² Б. Петровић, *Накић, Античка бронза Сингидунума*, Београд 1997, кат. 129, 125

⁴³ Д. Спасић, *Античка оловна огледала из Народног музеја у Пожаревцу, Viminacium*, 10, Пожаревац 1995-1996, 58

Сл. 11 Прстење, огледало, апликација, тег
- "Зиндан" - Praesidium Pompei

Fig. 11 Rings, mirror, appliqué, pendulum
- "Zindan" - Praesidium Pompei

Сл. 12 Керамички судови и стаклени поклопац
- "Зиндан" - Praesidium Pompei

Fig. 12 Pottery and a glass lid - "Zindan"
- Praesidium Pompei

Издвајамо и неколико предмета специфичне намене као што је бронзано звоно, висине 93 мм, ширине дна 60 x 50 мм, са завршетком у облику воловских рогова (Сл. 15, бр. 4), или мали плочасти тег украшен са шест концентричних удубљења, дужине 24 мм, ширине 14 мм, висине 5 мм (Сл. 11, бр. 4). Наводимо и бронзану удицу (Сл. 10, бр. 6), бронзани клин (Сл. 10, бр. 3), иглу која је највероватније део фибуле (Сл. 10, бр. 5), и звездасту бронзану апликацију, димензија 26 x 24 мм (Сл. 11, бр. 5). На површини по којој се данас пружају остаци Пресидијум Помпеја налазе се наравно и бројни одломци керамике, цигларског материјала и стакла. Издвајамо налаз одломка тера сигилате са рељефним украсом у виду букраниона (Сл. 3, бр. 3). Аналогију за овај мотив можда налазимо на калупу пронађеном у Виминацијуму, који се датује у II век.⁴⁴ Такође у збирци Ристића бележимо и готово цео сачуван керамички суд-зделу (Сл. 12, бр. 1) и део питоса, са необичним печатима по ободу (Сл. 12, бр. 3 и 3а), као и мањи стаклени поклопац, промера 47 мм, са лоптастом дршком висине 23 мм (Сл. 12, бр. 2).

Статус овог насеља сведоче и налази делова колосалне бронзане скулптуре. На простору за кога претпостављамо да је био центар насеља пронађен је мањи одломак бронзе који представља неколико праменова косе бронзане скулптуре,⁴⁵ а ту је пронађен и део ноге, вероватно исте бронзане скулптуре. Нога је дужине 272 мм, висине 130 мм, ширина 169 мм (Сл. 14). Претпостављамо дакле да је скулптура била висока преко два метра.

⁴⁴ Lj. Bjelajac, *Terra sigillata u Gornjoj Meziji*, Beograd 1990, T. 78-19

⁴⁵ М. Ђорђевић, Д. Рашковић, *нав. дело*, сл. 4-1, 40

О римским култовима у Пресидију Помпеји нема много трагова, овде ћемо поменути два одломка мермерних вотивних плоча. На једном је сачуван део рељефа са женском фигуром и змијом.⁴⁶ На другом одломку сачуван је део доњег дела рељефа са сачуваним деловима два реда натписа. На сачуваном делу рељефа види се мањи жртвеник изнад кога је стојећа фигура сачувана до висине колена. Реч је о десном крају рељефне представе, јер се поред стојеће фигуре види део оквира у коме се представа налазила (Сл. 13). Мермер је висине 145 мм, ширине 145 мм, дебљина мермерне плоче је 42 мм. Током ископа поманутог канала пронађена је још једна мермерна плоча, али проналазач није био спреман плочу уступити за колекцију Саше Ристића и она је, дакако, неповратно изгубљена. Сматрамо да је у овом случају можда реч о простору у оквиру неког храма. Плоче су пронађене током ископа мериолационог канала на западној ивици локалитета, односно на ивици насеља Пресидијум Помпеји.

Војска је чинила најважнији сегмент живота у Пресидију Помпеји. Не тврдимо то само на основу налаза надгробног натписа припадника кохорте Аурелија Дарданаца, већ и на основу налаза појасне опреме и крстастих фибула. У збирци Ристића налази се и неколико бронзаних крстообразних фибула од којих је најзанимљивија крстасти фибула, са по два пара волута на стопи, са очуваним траговима позлате (Сл. 16). Средишња трака на стопи није украшена. дужина 84 мм, ширина 48 мм, ширина стопе 10 мм.

Складно мишљењу да су позлаћене крстасте фибуле биле део опреме официра и службеника нижег ранга претпостављамо да је и фибула из

Сл. 13 Одломака мермерног рељефа - "Зиндан" - Praesidium Pompei

Fig. 13 Fragment of a marble relief - "Zindan" - Praesidium Pompei

Сл. 14 Део бронзане скулптуре (стопало) - "Зиндан" - Praesidium Pompei

Fig. 14 A bronze sculpture fragment (foot) - "Zindan" - Praesidium Pompei

⁴⁶ Исио, сл. 4-2, 40

Сл. 15 Мање бронзане копче, бронзано звоно и апликација - "Зиндан" - Praesidium Pompei

Fig. 15 Small bronze buckles, a bronze bell and an appliqué - "Zindan" - Praesidium Pompei

Сл. 16 Крестообразна фибула са траговима позлате - "Зиндан" – Praesidium Pompei

Fig. 16 Crossbow fibula with the traces of gilding - "Zindan" - Praesidium Pompei

Пресидијум Помпеји, део опреме римског службеника овог античког војног и управног центра.⁴⁷ Овакве фибуле датују се у период од 350. до 380. године,⁴⁸ а налазе се и у гробовима самог краја IV века.⁴⁹

Исто можемо рећи и за налазе делова касноантичке појасне опреме, односно можемо рећи, да су делови појасне опреме такође типични делови опреме римских војника и управних званичника који су службовали у Пресидијуму Помпеји. Истичемо дводелну копчу са покретним бубрежастим оковом укршеним на проламање, са низом мањих кружница. Пређица копче је елиптичног облика, унутра рашчлањена на два омчаста завршетка. Трн је добро очуван са два крилца. Дужина 48 мм ширина 30 мм. (Сл. 17, бр. 3)

Једноделна појасна копча дужина 37 мм ширина 30 мм. Елиптичног окова, пређица у виду трапеза са благо увученим бочним странама (Сл. 17, бр. 1).

⁴⁷ М. Васић, *Осврћ на налаз IV века из Сџарчева*, Зборник Народног музеја, XVII-1, Београд 2001, 175-201

⁴⁸ E. Keller, *Die spätromischen grabfunde in südbayern*, Munchen 1971, 38-41

⁴⁹ A. Salamon, L. Barkoczi, *Pannonien in nachvalentinianischer Zeit (376-476)*, Severin zwischen Römerziet und Volkervanderung, Linz 1982, 149-157

Пређица копче која је ливењем обликована у две стилизоване птичије главе окренуте једна ка другој, које у отвореним кљуновима држе лежиште за трн. Дужина 32 мм, ширина 20 мм (Сл. 17, бр. 2). Наведене копче датујемо у IV и прве деценије V века.⁵⁰

Поменути ћемо и две мање копчице које су можда и део коњске опреме. Једна је дводелна копча са алком у облику слова "D", са правоугаоним оковом од лима. Дужина 30 мм, промери алкице 16 мм (Сл. 15, бр. 1). Друга је једноделна копча, са сачуване две заковице, дужина 28 мм, промер алкице 28 мм (Сл. 15, бр. 2 и 2а).

Службену појасну опрему римских војника и службеника сматрамо да су чинили и појасни окови у облику пропелера. Налазе из Пресидијума Помпеји илустрujemo преко два налаза из збирке Ристић. Реч је о минијатурном окову у облику пропелера. Оков се причвршћивао са две заковице. У кружном делу окова украс у виду концентричних кругова. Дужина 22 мм, ширина 10 мм (Сл. 17, бр. 4).

Други пример је оштећен бронзани оков у облику пропелера, коме на троугластим пропелерима, недостају три угла, али сасвим је јасно да се оков на појас причвршћивао са 6 заковица. Четири на угловима и две по средини окова. По средини окова је трака са низом урезаних троуглова, а по средини окова, са стране, по два украса у виду концентричних кружића. Оков је дужине 50 мм (Сл. 17, бр. 5). Овај оков готово је идентичан оковима појасне опреме пронађене на локалитету Ивковића куће код Александровца, источно од Алексиначке котлине у Жупи Александровачкој.⁵¹

Поред поменутих појасних окова, истичемо и два бронзана појасна језичаста привеска за које не можемо наћи аналогije. Верујемо да је време нас-

Сл. 17 Делови бронзане појасне опреме (копче, пређице, апликације) - "Зиндан"-Praesidium Pompei

Fig. 17 Fragments of bronze belt outfit (buckles, hinges, appliques) - "Zindan" - Praesidium Pompei

⁵⁰ А. Јовановић, *Накиј у римској Дарданији*, Београд 1978, 71; А. Црнобрња, С. Крунић, *Војна опрема и коњска орма*, Античка бронза Сингидунума, Београд 1997, 283-287; М. Јанковић, *Сеоба народа*, Античка бронза Сингидунума, Београд 1997, кат. 597, 338

⁵¹ А. Црнобрња, *Појасне копче из Музеја града Београда*, Гласник Српског археолошког друштва, 13, Београд 1997, 301-312; Д. Рашковић, *Налази делова касноантичке појасне опреме у крушевачком окружју*, Гласник Српског археолошког друштва, 18, Београд 2002, 178

Сл. 18 Појасни језичци - "Зиндан" - Praesidium Pompei
Fig. 18 Belt pins - "Zindan" - Praesidium Pompei

Сл. 19 Део реликвијарског крста - "Зиндан" - Praesidium Pompei
Fig. 19 Fragment of a reliquary cross - "Zindan" - Praesidium Pompei

танке ових језичака сам крај IV века или прва половина V века. Наиме како претпостављамо да време самог пада и уништења Пресидијума Помпеји треба везати за хунске провале у четрдесетим годинама V века, ови окови логично нису могли настати након тог периода. Реч је у ствари у једном случају о матрици за искуцавање појасног језичка и једном језичастом појасном привеску. Оба језичка су готово истих димензија. Језичак којег опредељујемо као матрицу за израду појасних језичака дуг је 39 мм, ширине 13 мм. Изгледа као да је оивичен фризом у виду низа повезаних куглица. Фриз прати трака која чини простор испуњен касетираним пољима, са кружним завршетком на врху (Сл. 18, бр. 1). Језичак је на полеђини потпуно раван и нема никаквих елемената који би служили за качење. Други, прави језичасти појасни привесак, дужине је 39 мм, ширине 12 мм. На овом језичку је украс стилизован у облику амфоре са две високе дршке (Сл. 18, бр. 2). На полеђини језичка су три чврсте квачице за закачињање на кожни каишић који је висио на појасу (Сл. 18, бр. 2а).

Тешко је одредити време настанка мањег реликвијарног крста чији је један део пронађен на "Зиндану".⁵² Овакви налази се обично датују у VIII до X век,⁵³ међутим како је Пресидијум Помпеји сигурно, до хунских напада, био и центар хришћанства у овом крају, овакав једноставан крст је могао настати у периоду до средине V века. Крст има хоризонтални крак распона 55 мм и вертикални распон, са једним мало општењем краком, 45 мм. Ширина самих кракова крста је 12 мм (Сл. 19).

⁵² Крст се налази у поседу код А. Цветковића, професора историје из Крушевца.

⁵³ Д. Миловановић, *Крстови*, Београд 1993, 26-31

Прокопије аутор пописа места грађевинске обнове цара Јустинијана из 553-555. године наводи велики број од 29 обновљених утврђења у делу од *Norreum Margi* до Наиса, али у последњем античком попису места Алексиначког Поморавља, насеље мансио или *Presidium Pompei* више не постоји.⁵⁴ Вероватно је насеље уништено током хунске провале почетком четрдесетих година V века. Комес Марцелин и Прискус у својим хроникама за 441-442. годину помињу уништење Виминациума, Маргума, Наисуса, Сингидунума и других градова у Илирији. На путу Хуна од Сингидунума до *Naissusa* сигурно се нашло и насеље Пресидијум Помпеји.⁵⁵

Данас су остаци тог насеља под слојевима плодног земљишта атара села Ћићина и Рутевац и једина заштита овог насеља је добра воља локалног становништва. То је судбина Пресидијум Помпеја најатрактивнијег, али најалост потпуно заборављеног, античког налазишта у Поморављу, које је, да апсурд буде већи, у српској литератури присутно већ скоро 150 година. Налазиште које се налази непосредно уз стари магистрални друм Београд-Ниш, односно на 500 метара од савременог магистралног друма, идеална је локација за спровођење системских археолошких ископавања, чији би резултати разјасили оне бројне карике које недостају у реконструкцији античке прошлости Поморавља. Потребно је житељима Рутевца и Ћићине на делу показати значај њихових посела и онога што се крије под тлом на коме свакодневно живе. Стално присуство и најмање археолошке екипе у Ћићини и Рутевцу показало би интерес државе и српске археолошке науке за овај крај. О каквим је налазима реч можда симболично илустрuje чињеница да је златник Константина Великог, чија се фотографија налази на насловној страни каталога велике изложбе Народног музеја у Нишу, одржане у Галерији САНУ у Београду 2004. године, случајан налаз управо са “Зиндана” - Пресидијум Помпеји.⁵⁶

Dušan Rašković

ROMAN SETTLEMENT PRAESIDIUM POMPEI -
THE ROMANS IN THE BASIN OF ALEKSINAC

Back in the second half of the XIX century, the ancient settlement of Praesidium Pompei was located by archaeological science in the site of Zindan in the village of Čićina in the Aleksinac basin. The significance of this central position in the basin of Aleksinac is also confirmed by prehistoric sites in the nearby Rutevac, about 2 km to the north from “Zindan”. These are a Bronze Age necropolis and pottery from the early and late Iron Age. The origin of Pompei can probably be traced to the period when the legate Lentulus built the praesidium, in the year 10-11 A.D., while the name could have been given to the settlement by Sextus Pompei, the governor of the Province of Macedonia in the same period.

⁵⁴ П. Петровић, *Ниш у античко доба*, Ниш 1999, 99

⁵⁵ К. Dietz, *Schriftquellen zur Völkerwanderungszeit im pannonischen Raum (von 378-584 n. Chr)*, Germanen, Hunnen und Awaren, Nürnberg 1988, 32

⁵⁶ *Археолошко благо Ниша од неолита до средњег века*, САНУ, Београд 2004.

The repertory of the “Zindan” finds is really attractive. Most remarkable are two bronze anthropomorphic lucerns, fragments of a bigger bronze sculpture, fibulae derived from the Aucissa fibula type and from the Auger fibula design, stylus sticks, a lead mirror, rings, a bronze bell, a massive crossbow fibula with gilt layer traces, propeller-shaped belt appliquéés, belt buckles.

Equally interesting are the finds that may be dated to the period of the settlement dying out, that is to the turn of the IV and V centuries and to the V century. These are belt buckles and two bronze belt pins, one of which being a bronze matrix for pin casting. Since Procopius of Caesarea did not mention Pompei among the restored fortifications, it seems that the settlement had been destroyed in the raids of Huns during the 40s of the V century. The existence of Christianity in Praesidium Pompei is witnessed by the find of a small reliquary cross fragment.

In ancient times, the Morava river basin of Aleksinac was characterized by a developed road network with several vicinal lines directed toward the magistral road, *via publica*. Along the roads, beside the central settlement of Praesidium Pompei, many ancient communities developed, including rustic villas, vici and pagi. There are numerous finds of ancient material culture, the icon of Mithras and hoards of coins discovered in the village districts of Rujište and Crni Kao, a number of ancient sites in the neighborhood of Žitkovac, as well as the find of Roman coin hoard in Česta.